

Den postprocessuella teorireceptionen inom svensk arkeologi

Kerstin Cassel

1982 är året då britten och Cambridge-arkeologen Ian Hodders bok *Symbols in action*¹ gavs ut – en bok som kan sägas utgöra startskottet för det som kom att benämnas postprocessuell arkeologi. Redan i titeln finner vi ett par av den nya inriktningens nyckelbegrepp, liksom i boken *The present past*² och i Cambridge-antologin *Symbolic and structural archaeology*³ från samma år. Fyra år senare publicerade Hodder *Reading the past*,⁴ en bok som för svenskt vidkommande fick ett än större genomslag.⁵ Att den post-processuella inriktningen hade fått ett bredare fäste inom svensk arkeologi mot slutet av 1980-talet märks inte minst på att boken kom att ingå som kurslitteratur vid flera lärosäten.

Att ge en bild av hur postprocessuell arkeologi, eller Cambridge-arkeologi som den benämns i början, introducerades och bemöttes i svensk arkeologi kan beskrivas som både lätt och svårt. Forskningshistoriskt betonas generellt de starka motsättningarna mellan processuell och post-processuell arkeologi.⁶ Det stämmer också med den bild som jag fick under min studietid på arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet. Men om man vänder sig till de tryckta texterna och läser de första årens inlägg och närmande till de nya teorierna inom svensk arkeologi ser bilden lite annorlunda ut. Snarast kan mottagandet beskrivas som försiktigt positivt, och uttryckligen såg man de teoretiska perspektiven som kompletterande snarare än konträra. Inte sällan var det etablerade forskare som kommenterade och recenserade Cambridge-arkeologernas tidiga texter och debattinlägg. Problemet är således att personliga minnesbilder och berättelser om 1980-talets teoristrider inte är alltid lätta att återfinna i text. Det är först i ett senare skede, när postprocessuell arkeologi på allvar etablerat sig i svensk arkeologi, som motsättningarna framträder skarpare i den tryckta debatten. Det gör också att den vanliga karaktärisering av postprocessuell arkeologi som inrymmande så många olika inriktningar att det som förenar framför allt är kritiken mot den processuella arkeologin inte riktigt stämmer för svenskt vidkommande.⁷ Men det ska poängteras att detta gäller den svenska diskussionen – tonen i den brittisk-amerikanska debatten var helt annorlunda och redan i inledningskedet konfrontativ till sin karaktär.

Det finns många sätt att söka fånga teorireception på. Föreliggande framställning av hur den postprocessuella arkeologin möttes i svensk arkeologi lider förstås av brister, och som ovan antytts är ett problem i vilken mån den tryckta debatten speglar debattklimatet i stort. Jag har valt att läsa recensioner av centrala arbeten, studerat några tidiga svenska avhandlingar av postprocessuell karaktär, tittat på hur den yngre generationen förhöll sig till nyheterna och studerat huvuddragen i några av diskussionsinläggen. Det blir förstås en slagsida, inte minst mot etablerade forskare (företrädesvis män) som tar för sig i debatten. När det gäller recensioner av de tidiga brittiska texterna är det tydligt att det var ett fåtal nyfikna etablerade arkeologer som fick chansen att recensera. Mängden publicerade texter har under perioden fram till idag ökat dramatiskt, inte minst vad gäller arkeologiska avhandlingar, och att få en överblick av ämnet idag ter sig inte möjligt för en skribent. Jag har därför koncentrerat mig på introduktionen av postprocessuell arkeologi under 1980-talet och antyder breddningen under 1990-talet framför allt genom exempel på teoretiska referenser. Att stanna i mitten av 1990-talet, då Ian Hodder mottar Svenska Fornminnesföreningens Montelius-medalj, ter sig lämpligt. Då hade den radikale Cambridge-arkeologen uppenbarligen blivit så accepterad bland etablissemanget att han ansågs värdig att få samma utmärkelse som antagonisten Lewis Binford hade mottagit bara fyra år tidigare.⁸

Framför allt belyser texten förhållandet mellan processuell och postprocessuell arkeologi. Självklart försvann inte den tidigare kulturhistoriska/traditionella arkeologin när den processuella introducerades, och mycket av kritiken mot både processuell och postprocessuell arkeologi kommer från den kulturhistoriskt inriktade arkeologin. Att jag ändå valt att sätta processuell och postprocessuell arkeologi i centrum beror på att det är inom dessa inriktningar som teoretiska perspektiv explicit diskuteras, och inte minst för att det retoriskt är så motsättningarna framställs. Från postprocessuell sida lyfts exempelvis den processuella arkeologins positivistiska sida fram, även om den kritiken i lika hög grad kunde riktas mot traditionell arkeologi.

Bakgrunden: den processuella arkeologin

Startskottet för den processuella arkeologin brukar sättas 20 år före den postprocessuella arkeologin, det vill säga 1962. Då kom amerikanen Lewis Binfords artikel "Archaeology as anthropology".⁹ Det arkeologiska klimatet efter andra världskriget hade bäddat för denna förändring; arkeologernas tillkortakommanden och bruket av arkeologi i propagandan hade lagt grunden för drömmen om en objektiv, vetenskaplig och icke-politisk arkeologi. En hel del av kritiken hade varit uppe till diskussion tidigare, men Binfords polemik mot den äldre kulturhistoriska arkeologin var vassare och hans ambitioner var att skapa en helt "ny arkeologi".¹⁰ Det var

också som ”New Archaeology” inriktningen kom att lanseras. Idag möter vi omväxlande begreppen ” New Archaeology” respektive ”processuell arkeologi” om detta övergripande teoretiska perspektiv.

Följande text ska inte behandla receptionen av den processuella arkeologin, men eftersom ifrågasättandet av några av dess centrala idéer utgjorde en så viktig del i den postprocessuella arkeologin från Cambridge är några ord nödvändiga. Överflyttandet av den processuella arkeologin från USA till europeiska och svenska förhållanden medförde relativt stora förändringar. Avståndstagandet från historieämnet, som var en viktig del i Binforads argumentation, fick inte alls samma fäste här. Däremot tog man fasta på objektivitetssträvan och det naturvetenskapliga idealet.¹¹ Det är oftast den naturvetenskapliga slagsidan som brukar framhållas i kritiken,¹² men det är också uppenbart att den processuella arkeologin hämtar många av sina idéer från samhällsvetenskaperna. Antropologin och sociologin var vetenskaper med stark legitimitet inom processuell arkeologi.¹³

Den tidigare kulturarkeologiska (eller ”traditionella”) inriktningen anklagades av processuella arkeologer för att vara deskriptiv och för att inte tillhandahålla några förklaringar till samhällens förändring – förändring som i processuell arkeologi framför allt kom att sökas i påverkan från miljön. Man ville bort från partikulära (historiska) tolkningar av skeenden, och strävade efter att etablera arkeologin som en Vetenskap som kunde bidra med generella förklaringsmodeller.¹⁴

I Skandinavien kom den processuella arkeologin framför allt att utveckla ekologisk–ekonomiska, geografiska och etnoarkeologiska perspektiv. Evolutionistiska teorier som framhävde människans anpassning till den naturliga miljön (kulturekologi) var viktiga och hämtades från antropologiska företrädare som Elman Service och Marshal Sahlins. Detta innebär att naturlandskapet sattes i fokus för det arkeologiska studiet på ett helt nytt sätt.¹⁵ Bilden av samhället som ett system strävande efter jämvikt, och identifierandet av olika subsystem, fick stort genomslag. Men man kan nog konstatera att processuell arkeologi i svensk tappning inte alltid följdes av de tydliga teoretiska deklARATIONER som varit så viktiga i Binforads argumentation.

Den norske forskaren Bjørnar Olsen pekar på ett intressant förhållande inom skandinavisk processuell arkeologi. I sökandet efter generella lagar, testbara resultat och förutsägbarhet inom samhällssystemen, liksom i strävan efter objektivitet, finns starka positivistiska drag. Detta blev emellertid i mycket liten grad föremål för diskussion. Förklaringen ser Olsen i det faktum att man efter universitetsupproren 1968 inom andra discipliner uppfattade positivismen som reaktionär och föråldrad. Eftersom de processuella arkeologerna såg sig själva som ”upprorsmakare och revolutionärer” gick det följaktligen inte att framhålla positivismen som förebild.¹⁶ Olsen ser också detta som en av orsakerna till att den postprocessuella arkeologin fick manöverutrymme.¹⁷

En andra inriktning under 1970-talets arkeologi var den strukturmarxistiska teoribildningen, vars debatter bland annat fördes på de nordiska kontaktseminarierna för arkeologistudenter.¹⁸ Denna inriktning fortsatte att vara stark under 1980- och 1990-talen, vilket gör att den omväxlande kopplas till processuell respektive postprocessuell arkeologi.

Postprocessuell arkeologi – introduktionen i svensk arkeologi

Utan tvivel är det den brittiske arkeologen Ian Hodder och arkeologerna kring honom vid universitetet i Cambridge som utgör centrum för den postprocessuella arkeologins framväxt i början på 1980-talet. I kontrast till processuell arkeologi framhölls betydelsen av samhällets historiska sammanhang, och arkeologi beskrevs som ”long-term history”. Grundläggande inspiration för denna diskussion hämtades bland annat från den brittiske filosofen och historikern R. G. Collingwoods arbeten. Strukturalismen och marxismen utgjorde också viktiga inspirationskällor, även om man såg vissa problem i hur dessa teoribildningar använts i tolkningarna. De postprocessuella arkeologerna ville i högre grad betona den individuella aktören i sitt historiska sammanhang, och ett viktigt antagande var att den materiella kulturen alltid är meningsfullt skapad. Kopplingen till den aktuella humanistiska och samhällsvetenskapliga debatten syns i referenserna till exempelvis Anthony Giddens, Louis Althusser, Pierre Bourdieu, Michel Foucault och Jacques Derrida.

När den postprocessuella arkeologin introducerades följdes den av ett antal återkommande begrepp: symbol, struktur, materiell kultur, aktiv individ, (kon)text, förståelse och kritik/dekonstruktion för att nämna några. Återkommer gör också liknelsen mellan text och materiell kultur. Avstamp tas i en kritik av den processuella arkeologin och framför allt dess företrädare Lewis Binford. Ett mål som kritikerna skjuter in sig på är den processuella scientismen (tron på den naturvetenskapliga metodens överlägsenhet). I stället refererade man till hermeneutiken och betonade starkt den historiska kontextens betydelse för tolkningen, både med avseende på den (för)historiska situationen och på uttolkarens position. Om processuell arkeologi fokuserat på människan som naturvarelse, anpassad till sin naturliga miljö, ser det postprocessuella studiet snarare människan som kulturvarelse, formande sin verklighet. I den brittiska postprocessuella arkeologin var ifrågasättandet av möjligheten till en objektiv forskning framträdande, och i stället betonades det tolkande subjektets roll och arkeologins politiska dimension.

Från att system och miljö befunnits i arkeologins centrum flyttades intresset mot den materiella kulturen. Men det är inte kronologier och typologier som sysselsatt den äldre kulturarkeologin som intresserade den postprocessuelle arkeologen, utan den materiella kulturen som aktiv i individers och grupperns ambitioner och maktsträvanden. Den landskaps-

arkeologi som följde lämnade ekologin och näringsekonomin och uppmärksammade i högre grad hur människan strukturerat kulturlandskapet och vilka föreställningar som knutits till det.

Eftersom genusarkeologi/feministisk arkeologi etablerades ungefär samtidigt är det inte ovanligt att den inordnas under postprocessuell arkeologi. Det är dock inte självklart eftersom det från genusarkeologiskt håll riktats skarp kritik även mot postprocessuell arkeologi. Man menade att tolkningarna och den arkeologiska praktiken var minst lika androcentrisk som tidigare, och att förekomsten av kvinnor i de arkeologiska tolkningarna inte automatiskt gör texten genuskritisk.¹⁹

Receptionen i några tidiga arbeten

Exempel på avhandlingar som tidigt visar på öppenhet mot Cambridge-arkeologin är Kristina Jennberts *Den produktiva gåvan* från Lund 1984 och Thomas B. Larssons *The bronze age metalwork in southern Sweden* 1986 från Umeå.²⁰ Ett annat arbete som är intressant att titta närmare på är antologin *Samhällsteori och källmaterial* från 1988, där artiklar av några av Stockholmsinstitutionens doktorander är samlade. Ett liknande temperaturmätare är *Fornvännen* 1990 där två doktorander vid var och en av Sveriges universitetsinstitutioner ombetts att skriva en artikel för 1990-talet.

Men först måste nämnas ett arbete som tydligt visar hur komplext ett skeende är när nya teoretiska inriktningar växer fram, och hur svårt det är att tidfästa det. Jarl Nordbladhs avhandling *Glyfer och rum* publicerades 1980 vid Göteborgs universitet, och delar av den hade tryckts redan under slutet av 1970-talet.²¹ Nordbladhs studerade hällristningarna i ett semiotiskt perspektiv, och de många teoretiker utanför den arkeologiska världen som Nordbladhs använde sig av öppnade fönster mot helt nya perspektiv. Nordbladhs avhandling känns långt före sin tid. Här finner vi referenser till Roland Barthes, Umberto Eco, Ludwig Feuerbach, Maurice Godelier, André Leroi-Gourhan, Claude Lévi-Strauss och Maurice Merleau-Ponty för att nämna några namn – teoretiker som vi dag alldeles självklart kopplar samman med postprocessuell arkeologi. Avhandlingens inledning visar också man redan före postprocessuell arkeologi ifrågasatte den allena rådande sanningen (eller ”den stora berättelsen”), och att många av den postprocessuella arkeologins ”nyheter” låg i tiden.

Men åter till receptionen i mitten av 1980-talet. Gemensamt för de svenska arbeten som redan tidigt lät sig inspireras av Cambridge-arkeologin var att de till skillnad från de brittiska föregångarna inte vände sig mot den processuella arkeologin, utan strävade efter att förena de båda inriktningarna. I Jennberts avhandling från 1984 samsas referenser till processuella tänkare som Lewis Binford och David Clarke, med hänvisningar till Ian Hodder, Michael Shanks, Christopher Tilley och antropo-

logen Edmund Leach.²² Jennberts tolkning visar tydliga influenser från postprocessuell arkeologi, och stor vikt läggs vid interna relationer där variationer i den materiella kulturen (här keramiken) tolkas som att den är involverad i sociala strategier och relationer mellan olika grupper. Att Stig Welinder, som recenserade avhandlingen, är ambivalent inför de nya idéerna står klart i hans avslutande ord: ”Har Kristina Jennbert använt ett dåligt exempel för att illustrera goda idéer, eller är det jag som inte kan hålla isär exempel och idéer? Är också jag känslomässigt engagerad, men i andra idéer än Kristina Jennbert.”²³ Welinder som är mycket aktiv i debatten, är idag professor vid Mittuniversitetet och har under åren varit knuten till flera universitet både i Sverige och i Norge.

Thomas B. Larssons avhandling från 1986 binder även den samman processuell och postprocessuell teoribildning. I sitt förord beskriver Larsson att det var genom kontakten med antropologin han såg möjligheterna till vidare arkeologiska tolkningar.²⁴ Det teoretiska perspektivet i Larssons avhandling tar avstamp i Binford och Clarke, men Larsson menar att dessa idéer behöver utvecklas för att bli starkare. För att göra detta vänder han sig till marxistisk teori. Viktiga referenser är antropologen Jonathan Friedman och arkeologerna Michael Rowlands och Kristian Kristiansen, men även postprocessualister som Michael Shanks och Christopher Tilley. Ett strukturmarxistiskt perspektiv anläggs således för att komplettera förklaringar av social utveckling och förändring. ”Naturally, some approaches are a combination of the ones listed here, particularly of the first three, and it is not my intention to draw any sharp boundaries between the different ‘schools’, but merely to indicate some existing dissimilarities.”²⁵

Antologin *Sambällsteori och källmaterial* samlade 1988 åtta texter skrivna av doktorander vid Stockholmsinstitutionen, och artikelsamlingen har framhållits som ett tecken på att postprocessuell arkeologi etablerats på institutionen.²⁶ Av åtta texter visar dock fem inte något nämnvärt intresse för postprocessuell arkeologi. Att teorierna inte riktigt har fått fäste, eller kanske snarast inte uppfattas som så revolutionerande, kan också avläsas i professor Åke Hyenstrands förord. ”Perioden [1957–1987] innebar att nya konstellationer men även konfliktsituationer skapades. Den teoretiska och ibland politiserade inriktningen inom arkeologin kom i vissa fall att ställas mot den traditionella forskningen, som upplevdes som positivistisk och materialfixerad. En medvetenhet om dessa problem inom riksantikvarieämbetet tycktes dock undanröja en rad missförstånd, och någon starkare konfrontation kom ej till stånd.”²⁷ Hyenstrand poängterar också att volymen inte avser att debattera arkeologins vetenskaps-teori, utan snarast bygger vidare på Mats P. Malmers rationalism, som inte styrs av trender eller politiska förtecken.²⁸ Det första påståendet, att konflikterna inte varit så stora vare sig när processuell eller i postprocessuell arkeologi introducerades får nog ses som en personlig uppfattning,

och upplevdes uppenbarligen annorlunda på många andra håll. Det är också svårt att se att Malmers teoretiska ståndpunkter hade så stark ställning hos doktorandgenerationen vid denna tid. (Som vi ska se är också Malmer en av dem som mycket kraftfullt tar avstånd från de nya idéerna.)

Detta till trots återfinns en hel del av tidens nya tankar i antologin. Här, liksom i de båda behandlade avhandlingarna, saknas dock det konfronteriska anslaget som så här i efterhand brukar framställas som ett av den postprocessuella arkeologins kännetecken. Ronnie Jensens text är en längre introduktion till postprocessuellt tänkande, framför allt med utgångspunkt i Hodders arbete. Jensen uppfattade uppenbarligen inte postprocessuell arkeologi som något som avlöste den processuella: ”Trots att den postprocessuella skolan lever och frodas är det knappast troligt att den på något avgörande sätt kan sänka de teorier och metoder, som nu har utbildats under ett par decennier framför allt i USA. [...] Ett utmärkande drag hos Hodder, Tilley m fl, är den stundtals överdrivna kritiken mot de teorier och metoder (och därigenom de resultat), som har producerats av företrädare för NA [New Archaeology].”²⁹

Även Mats Burströms artikel i samma antologi kombinerar en processuell och postprocessuell arkeologi. Den storskaliga rumsliga analysen kompletteras med en postprocessuellt inspirerad diskussion kring regional identitet. Men att det inte är en renodlat postprocessuell text är tydligt, och trots en reservation inför möjligheterna att finna lagbundenheter hos samhällen framhålls det angelägna i att söka det generella. I de avslutande orden framhålls också vikten av ”vetenskapligt stringenta analyser” för att minska risken för överförande av nutida värderingar.³⁰

1990 ger *Fornvännen* ut ett temanummer som samlar texter av doktorander från Sveriges olika universitet.³¹ Stig Welinder pekar i sitt förord på texternas bredd, och menar att de visar att hittills vedertagna krav på ”god arkeologi” inte längre är självklara. ”Vedertagna krav” är enligt Welinder testbara hypoteser, fullständiga datasammanställningar, objektiv beskrivning, mått och siffror, entydiga definitioner, reproducerbara metoder och så vidare, och han fortsätter ”Det ser ut som om nittioalet skulle kunna ge oss en arkeologi, som låter det humanistiska skapandet av förhistoria och historia komma till sin rätt. Samma sak kan också uttryckas så, att wienerpositivismens och den logiska positivismens vetenskapsideal inte längre är allenarådande inom arkeologin.”³² Efter denna inledning väntar man sig onekligen texter med starka ställningstaganden för de postprocessuella strömningarna. Riktigt så ser det dock inte ut. I Inger Hedengrans artikel ”Skeppet i kretsen” ligger fokus på symbolik, struktur och jämförelser av olika typer av materiell kultur – ämnen som förvisso ligger inom det postprocessuella fältet. Av referenslistan är det dock inte självklart att avläsa detta, endast ett arbete av Ian Hodder finns med. Den ”sjuka” att nämna mängder av kända teoretiker som postprocessuell

arkeologi brukar anklagas för lyser här med sin frånvaro.³³ Saknas gör den även i Mats Burströms artikel om järnframställning och gravritual som utgår från en strukturalistisk teoribildning. Här saknas helt de postprocessuella föregångarna, och den enda teoretiska referensen är till antropologen och strukturalisten Claude Lévi-Strauss. Utan tvivel har postprocessuella perspektiv influerat dessa skribenter, men det överteoretiserande som ofta antas kväva postprocessuella texter saknas, och det är i tolkningsarbetet inspirationen gör sig gällande.

Två av artiklarna, skrivna av Elisabeth Arwill-Nordbladh och Ewa Ryberg, kan karaktäriseras som genus-arkeologi. Men inte heller här finns den inledande kritisk–teoretiska diskussion som vi idag så självklart kopplar samman med detta perspektiv. Något förvånande kan man alltså konstatera att artikelsamlingen från 1990, med nio artiklar skrivna av forskarstuderande från svenska universitet, innehåller en referens till Ian Hodder, ingen till Michel Shanks eller Christopher Tilley eller någon av de postprocessuella arkeologer som debatterades under denna tid. Inte heller teoretiker utanför det arkeologiska fältet som brukar kopplas till den postprocessuella arkeologin som exempelvis Pierre Bourdieu, Jacques Derrida, Michel Foucault eller Anthony Giddens går att hitta bland referenserna.

Syftet med att visa att många av de texter som tidigt influerades av postprocessuell arkeologi också hade fötterna kvar i processuell arkeologi är inte att visa på deras brister. I stället vill jag peka på det problematiska i dagens historieskrivning, där processuell och postprocessuell arkeologi beskrivs som två oförenliga inriktningar som alltid legat i konflikt med varandra. Det gäller säkert striderna mellan den brittiska och amerikanska inriktningen (Hodder vs Binford) men knappast den svenska teoridebatten i det första skedet. I Björn Varenius text om postprocessuell arkeologi åren 1986–1990 går det dock att ana att det pågick en mer intensiv debatt bortom det skrivna ordet. När Mats Burström 1989 kom ut med boken *Arkeologiskt perspektivmedvetande* ska den ha givit upphov till heta diskussioner, och det ska till och med ha framförts krav på att den skulle dras tillbaka.³⁴

Sammanfattningsvis går det att urskilja ett par gemensamma drag i den tidiga receptionen av postprocessuell arkeologi. Visst inbegrep den många inriktningar, men för svenskt vidkommande omfattade receptionen åtminstone inledningsvis framför allt diskussioner kring symboler och strukturalism, liksom en vidare utveckling av strukturmarxismen som redan intresserat processuella arkeologer. Den processuella arkeologin ansågs inte vara tillräcklig för att förstå hela människans värld. Den materiella kulturen och dess betydelse i ett historiskt sammanhang sattes åter i centrum. Att det just var strukturalism och marxism som fick fäste berodde säkert på det faktum att de redan tidigare använts i det arkeologiska tolkningsarbetet. När det gällde marxistiska teorier hade de en stark plats

redan i den skandinaviska processuella arkeologin.³⁵ Här var samhällens utveckling i olika stadier en viktig grund för tolkningen. I den postprocessuella arkeologin kan man i stället se en förskjutning mot maktanalyser, där den materiella kulturen antas spela en viktig roll i legitimering av hierarkier och maktförhållanden.

Antropologin fortsätter att vara en viktig teoretisk inspirationskälla, även om många förkastat den tvärkulturella modellen. Det har påpekats att det paradoxalt nog var just användandet av etnoarkeologi som tydliggjorde den processuella arkeologins problem med generella lagar och dess förenklade syn på den materiella kulturen.³⁶

Även samhällsvetenskaperna fortsätter att stå som modell för många arkeologer. Emellertid betyder detta inte nödvändigtvis en kontinuitet eftersom också dessa vetenskaper genomgått stora förändringar, och många av de teorier man senare hämtar näring ur återfinns knappast i de processuella arbetena. Antropologen och sociologen Pierre Bourdieu och sociologen Anthony Giddens är namn som är vanligt förekommande i den arkeologiska litteraturen i och med postprocessuell arkeologis genombrott.

Om den strukturalistiska analysen från början fokuserar på analyser av oppositioner, förändras även den och följer med den poststrukturalistiska kritiken mot strukturalismens universella ambitioner. Med den förändringen ersätts och kompletteras referenser till Claude Lévi-Strauss och Ferdinand de Saussure med hänvisningar till Pierre Bourdieu, Jacques Derrida, Anthony Giddens och Paul Ricoeur.

Recensioner

Ett annat sätt att komma åt reaktionerna på den postprocessuella arkeologin är att läsa recensioner av tidiga arbeten. Gemensamt för dem är närvaron av en kluvenhet inför de nya teorierna; de är försiktigt positiva men samtidigt skymtar en tveksamhet om hur användbara teorierna är i det konkreta arbetet med arkeologiska material.

Anders Andrén från Lund presenterar och diskuterar Cambridge-arkeologernas nya idéer i *Medeltidsarkeologernas tidskrift* från 1983. Ian Hodder hade det året besökt Lund för en föreläsningsserie och Andrén utgår i sin text från dessa föreläsningar och Hodders publikationer från 1982. Andrén uppfattar tre huvudpunkter i Hodders kritik mot den processuella arkeologin: kulturbegreppet, förhållande historia–teori och förhållande individ–samhälle. Andrén menar att Hodders betydelse framför allt ligger i de slutsatser som kan dras av kritiken mot mekaniska och direkta samband mellan det arkeologiska materialet och sociala och ekonomiska förhållanden (något som både traditionella och processuella arkeologer gjort sig skyldiga till). Mer tveksam ställer sig Andrén till de tankar som ifrågasätter möjligheten att överhuvudtaget skriva (för)historia samt Hod-

ders starka fokus på samtiden.³⁷ Hodders föreläsningar vid doktorandseminariet i Lund var en del i en föreläsningsserie kring nya teoretiska och metodologiska frågeställningar som också resulterade i en mindre skrift som märkligt nog inte fått så stor spridning.³⁸ Att man så tidigt som 1983 inbjöd brittiska postprocessuella arkeologer till seminariet i Lund är inte heller något som brukar nämnas i postprocessuell forskningshistoria.

Lars Larsson, även han från Lund, anmälde antologin *Symbolic and structural archaeology* som redigerats av Hodder. Recensionen börjar i en något ironisk ton: "Diaboliskt kan man uttrycka det så att publikationer i dessa serier är 'ett måste' för dem som vill ta reda på vad som för tillfället är opportunt att behandla för att kunna tillhöra den arkeologiska forskningens 'jet set'. Även inom arkeologin förekommer ju klart urskilda modeinriktningar."³⁹ Men Larssons fortsatta behandling av ett urval av antologins artiklar måste karaktäriseras som i huvudsak positivt, och recensionen avslutas med förhoppningen att den nya inriktningen ska visa sig fruktbar för att ta arkeologin in på nya vägar.

1989 recenserade Stig Welinder både Ian Hodders *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology*⁴⁰ och Michael Shanks och Christopher Tilley's *Re-constructing archaeology. Theory and practice*⁴¹ i samma nummer av *Fornvännen*. Dessa böcker hade stort genomslag, och den senare uppfattades av många som kontroversiell och används ofta som "tillhygge" i relativistdebatten. I sin recension av *Reading the past* saknas det för Welinder så vanliga tydliga ställningstagandet. Han menar att Hodder står för "underhållande och tankeväckande läsning" som visar på en "fascinerande personlig intellektuell utveckling och en fascinerande tankelinje i anglosachsisk teoretisk debatt", men riktigt hur Welinder uppfattar möjligheterna till en kontextuell arkeologi står inte klart. Uppenbart är dock att Welinder har problem med den "subjektiva"/politiska arkeologin när han kommenterar Hodders uppfattning att olika samhällen skapar olika arkeologier: "Det känns intuitivt riktigt att hoppas att det finns en ideologiskt, politiskt och moraliskt oavhängig, alla människors sanna arkeologiska förhistoria."⁴²

I recensionen av *Re-constructing archaeology* känner man mer igen Stig Welinder när han skriver: "Naturligtvis har jag inte förstått boken. Det skulle vara intressant att veta, om det är mitt eller författarnas fel, men jag räknar knappast att träffa andra läsare, som har förstått annat än fragment av den. Det kanske inte går att få annat än en intuitiv, ordlös förståelse av den".⁴³ Det är också tydligt att Welinder är betydligt mer tveksam till denna bok som han bland annat finner intolerant i sin kritik. Inte heller är han säker på att den kan användas till att producera arkeologi: "Den kritiska arkeologin har rätt i sin kritik. Den har intressanta ambitioner. Den har ännu inte visat att dessa ambitioner kan användas till att skriva en trovärdig arkeologi."⁴⁴ Welinder är också kritisk till de tolkande fallstudierna som han inte finner övertygande, en kritik som

också går igen i Jarl Nordbladhs i övrigt positiva bemötande av Shanks och Tilleys arbeten.⁴⁵

Här ska också nämnas diskussionen i tidskriften *Norwegian archaeological review* som publicerades 1989. Den inleds med en text av britterna Michel Shanks och Christopher Tilley, två av de mer kontroversiella och radikala förespråkarna för en postprocessuell och kritisk arkeologi. Deras bidrag "Archaeology into the 1990s" följs av en rad kommentarer av namnkunniga arkeologer. Omdömena från de svenska arkeologerna var i huvudsak positiva. Jarl Nordblad beskriver hur det akademiska klimatet var när New Archaeology kom, men också den efterföljande besvikelsen som bäddade för ytterligare nya perspektiv. Han menar att man i efterhand kan se att New Archaeology i Skandinavien framför allt användes av den yngre generationen i ett uppror mot de etablerade arkeologerna. "Thus we judged the quality of the scientific approach by the effects it had on the establishment!"⁴⁶ När man senare upptäckte att den var en relativt konservativ inriktning med brister gällande den humanistiska tolkningen lades också grunden för nästa reaktion och den postprocessuella arkeologin.⁴⁷ Även Uppsala-arkeologien Frands Herschend har i *Norwegian archaeological review* en positiv grundsyn men menar att Shanks och Tilley ibland går för långt. "From what I have already read and from lectures, I know that when reading the book there will come a point where I disagree with S&T. On the other hand I also know that I share most of their views."⁴⁸ Både Nordblad och Herschend pekar på att Shanks och Tilley ibland argumenterar mot sig själva, och att programmet inte riktigt hänger samman.

Motreaktionen mot postprocessuell arkeologi

Mot slutet av 1980- och i början av 1990-talet blir kritiken och motståndet mot den postprocessuella arkeologin mer uttalade. Kanske berodde det på att teorierna fått bredare fäste, och att de som hoppats på att inriktningen skulle bli kortvarig såg sig tvungna att agera. Kritiken mot de postprocessuella teorierna sköt framför allt in sig på ett par saker: det förment obegripliga i de teoretiska texterna samt på diskussionen om objektivitet/subjektivitet och relativism.⁴⁹ Kritiken kring dessa områden kom också inifrån den postprocessuella arkeologin.

I den debatt som startades av Uppsalaprofessorn Bo Gräslund 1989 börjar vi urskilja tydligare motsättningar uttryckta i skrift. Gräslund inleder med en kritik mot den myckna teoridiskussionen under de senaste decennierna. Kritiken drabbar uppenbarligen både processuell och postprocessuell arkeologi. Texten är skriven i en ironisk stil, där han bland annat liknar vissa arkeologers teoretiska diskussioner med en religion, och texter med teoretiskt innehåll med en liturgi.⁵⁰ Att hans definition av teori är på kollisionkurs med den postprocessuella står klart när han dekla-

rerer att ändamålsenlig teori alltid utgår från en empirisk bas.⁵¹ Huvudpoängen är annars att teoridiskussionen är för ”svårtuggad, svårsmält eller rentav osmältbar”. Intressant nog deklarerar han inte avser att ge några specifika exempel på detta, utan läsaren uppmanas själv välja bland sina egna erfarenheter. En sådan argumentationsteknik gör gällande att alla uppfattar saken på samma sätt som Gräslund och att vi översköljts av exempel på obegripliga texter. Avsikten med att inte lyfta in några exempel är enligt Gräslund att diskussionen ska bli principiell, men det innebär förstås problem för en kritisk läsare som inte kan veta vilka texter Gräslund syftar på. Lite motsägelsefullt beskriver han det teoretiska språket som pretentiöst, mångordigt, frasyllt och uppumpat – vilket han menar skapar en förödande helhet – för att strax därefter kommentera: ”Det är trist att vi skandinaver imponeras av och tar efter sådant, låt vara att det hela brukar serveras i en förrädiskt läcker dräkt.”⁵² Vad denna läckra dräkt består av är inte lätt för läsaren att förstå efter den nedgörande beskrivningen av språket i teoretiska texter.

Reaktionerna blev förstås många på Gräslunds text, och några av dem publicerades i *Formvännen* 1990 med Frands Herschend, Uppsala; Bjørnar Olsen, Tromsø och Leif Gren från Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Herschend vidgade diskussionen till att även inbegripa Mats Burströms bok *Arkeologiskt perspektivmedvetande* från 1989. Han menar att Burström och Gräslunds argumentation pekar i två helt olika riktningar, men har en sak gemensamt i det att de förespråkar en enkelhet i framställningen för att inte utestänga det stora flertalet från teoridiskussionen.⁵³ Herschend själv är dock inte säker på att svåra teoretiska resonemang kan uttryckas i så enkelt språkbruk.

Olsens starka kritik av Gräslunds debattinlägg riktar in sig på akademiska hierarkier. Vem är det egentligen som talar, definierar och avgör vad som är intressant eller vetenskapligt? Hans poäng är att Gräslund framställer sig som talesman för en tyst majoritet som förtrycks och terroriseras av angloamerikanska teoretiker, trots att det är Gräslund själv som är professor och sitter vid makten på universitet och i forskningsråd. ”En hver ung forsker som forsøker å gå alternative veier har fått føle hvem som bestiter makten (for ikke å si utøver terror). Gräslund og hans meningsfeller har derfor ingen krav på symptai, hans innlegg er derimot (tilsiktet eller ikke) ett ideologik vrengebilde som tjener den herskende traditionens interesser og dermed bevarer status quo.”⁵⁴ Dessutom konstaterar Olsen att frågan om vad som är obegripligt och ett för svårt språkbruk i kontrast till ”vetenskaplig stringens” och enkelhet, inte på något sätt är självklart. Statistik och diagram kräver sina kunskaper, arkeologiska förkortningar och kronologisk och typologisk terminologi sina – förkunskaper som inte på något sätt är mer självklara att ha med sig än teoretiska.

I Gräslunds svar som egentligen inte tillför något nytt kan vi också ana att det inte bara är de teoretiska ställningstagandena som ligger till grund

för acceptandet eller förkastandet av argument, utan förstås också relationen mellan debattanterna. Jag kan inte se annat än att Herschend i lika hög grad som Olsen försvarar den teoretiska diskussionen, liksom att texter ibland kan behöva vara svåra och dunkla. ”För tillfället återstår bara att söka föra en teoretisk diskussion som kanske inte alls är lämpad för arkeologer, eftersom man måste erkänna att dess problem ligger i förhållandet mellan verkligheten och kunskapen om verkligheten. Utan att vara speciellt arkeologiskt är problemet likväl relevant och det kan inte förenklas. Dessutom är det dunkelt och svårt att beskriva redigt och klart.”⁵⁵ Herschend är också tydlig med att han i motsats till Gräslund inte anser att det finns en definitiv teori att basera arkeologin på. Att både Herschend och Gräslund hör hemma på Uppsala-institutionen kan säkert förklara varför Gräslund framför allt ägnar sig åt Olsen i sitt svar.⁵⁶

Att man i den teoretiska debatten ofta talar förbi eller missförstår varandra är naturligtvis inte förvånande. Problemet är bland annat att man inom olika teoretiska traditioner inte brukar begreppen på samma sätt, vilket som ovan konstaterades gäller det för debatten grundläggande begreppet ”teori”. Mats P. Malmer menar att begreppet inte bör användas eftersom det inte går att klart definiera vad det är. I stället förordar han användningen av begreppen ”hypotes” och ”metod”, begrepp som för en postprocessuell arkeolog förstås inte alls är synonyma med teori.⁵⁷ Poängen för en postprocessuell arkeolog är just att teorin är den överordnade ram som ligger till grund för vetenskaplig kunskap och tolkning, det vill säga både bakom våra val av data och hur de ska tolkas.⁵⁸

Emellertid ser även de som välkomnar postprocessuell arkeologi problem med texternas stil. Jarl Nordbladh menar att språkbruket och framställningen knappast lockar till läsning och gör att nya läsare stöts bort, och att ”one may ask what this style is an argument for”.⁵⁹ Det samma säger Kristian Kristiansen (då verksam i Danmark, idag professor i Göteborg) i sin recension av Shanks och Tilleys böcker: ”Although I tend to agree with the message of the chapter, much of it is wrapped up in a pretentious literary style instead of straight-forward writing.”⁶⁰ Som vi såg i Welinders recension delar även han denna uppfattning.

En annan sak som kritikerna gång på gång återkom till är det som uppfattades som postprocessuell arkeologisk relativism. Eftersom de nya teorierna ifrågasatte vetenskapens möjligheter till absolut sanning utmålades postprocessuell arkeologi som ett hyperrelativistiskt hot. Mats P. Malmer återkommer i många av sina texter till just detta. Han menar till och med att arkeologi är den vetenskap där Paul Feyerabendets relativism fick störst konsekvenser inom humaniora.⁶¹ Detta påstående är dock svårt att få verifierat eftersom Malmer likt många andra endast exemplifierar med Michael Shanks och Christopher Tilleys *Social theory and archaeology* från 1986. Johan Hegardt, då doktorand vid Uppsala universitet, har på djupet studerat Malmers form av positivism och strävan efter objekti-

vitet. Han menar att den i motsats till vad som hävdas är dogmatisk och ideologisk till sin karaktär. Detta eftersom den förutsätter likformighet och således inte kan acceptera alternativa åsiktsströmningar. ”Sanning och ideologi hör ihop. Varje förhärskande ideologi har därmed försökt monopolisera sanningsidealet.”⁶²

Tittar man på den svenska receptionen av den tidiga postprocessuella arkeologin finner man emellertid att det i motsats till vad motståndarna hävdar är just kring relativismen det råder störst tveksamhet. I en efterföljande debatt till Mats Burströms bok *Arkeologiskt perspektivmedvetande* kommenterade Herschend: ”Det förtjänar att framhållas att den radikala pluralism som Shanks och Tilley uppmuntrar inget har att göra med Burströms plurala verklighet eller mångperspektiviska arkeologimedvetenhet.”⁶³ Att så är fallet står också klart i Burströms svar när han refererar till Shanks och Tilleys ståndpunkt att värderingen av skilda tolkningar endast kan ske på politiska grunder. ”Den bästa tolkningen anses därmed vara den som bäst överensstämmer med den ’rätta’ politiska övertygelsen. Denna ståndpunkt vill jag med skärpa ta avstånd ifrån; om arkeologi endast betraktas som ett verktyg för att uppnå politiska mål i nutiden kan dess existensberättigande med rätta ifrågasättas.”⁶⁴ Det är överhuvudtaget inte lätt att finna någon som stöder tanken om ”hyperrelativism” i svensk arkeologi under denna tid, och även idag är det kanske just detta som stöter på mest motstånd. Shanks och Tilleys tankar om att det inte skulle vara möjligt att nå det förflutna och att allt är nuets konstruktioner står inte heller oemotsagt av Hodder. Han menar att det är en sak att kritiskt granska hur det förflutna konstrueras, men att det lika gärna går att vända på saken och säga att nuet inte skulle kunna finnas utan det förflutna.⁶⁵

En något mindre tillspetsad diskussion kring objektivitet/subjektivitet och vad som konstituerar vetenskapliga sanningar är fortfarande en av de grundläggande frågorna inom arkeologi. Att diskussionen inte på något sätt är ny, eller specifik för postprocessuell arkeologi, står klart vid läsning av Arne B. Johansens debattartikel i *Fornvännen*, som redan 1979 ifrågasätter det objektiva (positivistiska) insamlandet av data. Han påpekar där att vi alla har en förförståelse av det förflutna när data samlas in, och att ett förnekande av detta endast medför att massor av ”banala” fakta samlas in.⁶⁶ Även om Johansens ifrågasättande gjordes utifrån helt andra teoretiska perspektiv, skapade debatttexten en hel del diskussion som har många likheter med reaktionerna mot den postprocessuella arkeologin.

Under 1990-talet får postprocessuell arkeologi utan tvivel en starkare ställning, och många av dess ställningstaganden och perspektiv blir allmänt accepterade. Några forskare håller dock fast vid sin skarpa kritik, varav de mest namnkunniga är den tidigare professorn vid Stockholms universitet Mats P. Malmer (disputerad 1962 i Lund) och Johan Callmer tidigare i Lund (disputerad 1977) och idag i Berlin. Den senares inlägg i

Fornvännen 1995 missbedömer rimligen det teoretiska klimatet när han till exempel menar att hermeneutiken inte kan användas inom arkeologin, och att den ”inte ens inom dessa ämnen [litteratur- och konstvetenskap är] någon internationellt sett allmänt accepterad hållning utan problematisk och ifrågasatt”.⁶⁷ Läser man professor emeritus Evert Baudous bok från 2004 där hermeneutiken genomsyrar framställningen, blir Callmers felbedömning än tydligare.⁶⁸

Callmers argumentation mot det han kallar kontextarkeologin är inte helt lätt att följa, eftersom han likställer den med strukturalism och ensidig betoning av binära oppositioner.⁶⁹ Hans slutsats är att hermeneutiken och kontextarkeologins genomslag i svensk arkeologi beror på att den vetenskapsteoretiska underbyggnaden i det svenska humanistiska utbildningssystemet är svagt. Att anklaga utbildningssystemet i allmänhet och humanioras vetenskapsteori i synnerhet för förmenta problem i arkeologins teordiskussion känns igen från tidigare debatter.

Frands Herschend, som framstår som en av de flitigaste debattörerna i teoriebatten, går in svaromål mot Callmer. Han delar inte den ”misantropiska” synen på svensk arkeologi eller att den kontextuella arkeologin skulle vara ett hot. I likhet med Hegardts analys av Malmer kommer han fram till att det snarast är Callmer som står för intoleransen, inte postprocessuell arkeologi. ”Den av Johan Callmer ofta kritiserade Hodder (som väl ligger närmast till att likt tidigare förförare av ungdom tömma en bägare bolmört på det allmännas bekostnad) är således inte oförmögen att arbeta med generaliseringar (Hodder 1990) och han har en ytterst tolerant inställning till olika arkeologier (Hodder 1991).”⁷⁰ Jag kan inte se annat än att Callmer och Herschend är djupt oense om tillståndet i svensk arkeologi, och att som Baudou se deras inställningar som kompletterande finner jag mycket svårt.⁷¹

Från början av 1990-talet kan man se att debatten ändrar karaktär och följer flera spår. Från att ha argumenterat för och emot en postprocessuell arkeologi flyttar debatten ”in” i det postprocessuella fältet, och kommer i hög grad att handla om vad och vem som är en postprocessuell arkeolog. Inte sällan tycks diskussionen handla om institutionstillhörighet snarare än om teoretiska ställningstaganden.

Vem är då en postprocessuell arkeolog och vem har privilegiet att definiera det? Ser man till tidiga texter som behandlar Cambridge-arkeologin framstår en forskare som Frands Herschend från Uppsala som mycket aktiv och övervägande positiv till de nya idéerna. 1990 anklagas han dock av Stockholmsdoktoranden Mikael Jakobsson för att ”framföra en modell av traditionellt, positivistiskt snitt” med ett ”provokativt reaktionärt budskap”.⁷² Reaktionen uteblir inte och 1991 kommer svaret från Svante Norr, doktorand i Uppsala. Så här i bakspeglarna kan debatten tyckas handla mer om stridigheter mellan lärosäten än om teorier. ”Det förefaller som om Jakobsson är offer för något av denna ’signatur-fetischism’.

Den som inte i en teoretisk skrift refererar till de av den stockholmska socialstyrelsen föreskrivna 6–8 teoretiska standardverken per kapitel (?), den är asocial”.⁷³ Tyvärr är det uppenbart att mycket av debatten under 1990- och 2000-talen fortsätter i en sådan agitatorisk och konfrontatorisk anda. Tyvärr – inte för att jag har problem med en intensiv debatt – utan för att man i stället för att fördjupa den kritiska och teoretiska granskningen nöjer sig med att skälla varandra för ”positivist” respektive ”post-processualist” (alternativt ”postmodernist”).

En text om reception handlar egentligen lika mycket om icke-reception och vad som skapade motstånd och debatter. Ett viktigt budskap i Cambridge-arkeologernas introduktion av postprocessuell arkeologi var att all arkeologi är politik, något som inte kan sägas ha satt några större spår i svensk reception. Tvärtom är det detta ställningstagande, som också kopplas samman med den relativistiska hållningen hos en del postprocessuella arkeologer, som mött mest motstånd. Man kan också ana att den postprocessuella arkeologen i högre grad än den processuella uppfattar historiematerialism/marxism mer som ett teoretiskt perspektiv än som ett politiskt. Den tydligaste politiska kopplingen finns inom kritisk arkeologi och genusarkeologi (eller feministisk arkeologi) – inriktningar som inte självklart låter sig inordnas under postprocessuell arkeologi utan också riktar invändningar mot den.⁷⁴

Postprocessuell arkeologis utveckling

Från mitten av 1990-talet var det postprocessuella fältet etablerat och växer ständigt. För en skribent är det inte möjligt att omfatta de olika inriktningarna, och det är inte heller säkert att nya teoretiska perspektiv vill inordna sig under det postprocessuella paraplyet. Några inriktningar som brukar nämnas är konstruktivism, poststrukturalism, kritisk teori, kontextuell arkeologi, genusarkeologi, feministisk arkeologi, queerarkeologi, fenomenologi, tolkande arkeologi och arkeologi med postkoloniala perspektiv. Gemensamt för dessa är att inspiration i hög grad hämtas hos andra discipliner inom humaniora och samhällsvetenskap.⁷⁵ Kanske är det som Cornelius Holtorf och Håkan Karlsson säger i antologin *Philosophy and archaeological practice* från 2000, dags för ytterligare ett nytt paradigm: ”After almost two decades of heated discussion, the well-known differences between ’processualism’ and ’post-processualism’ have largely remained in place, despite endless debates and clarifications, and everyone has grown tired of this polarisation. [...] In recent years, a ’middle ground’ between processual and post-processual archaeologies combining the strengths of both approaches has been sought by more than a few.”⁷⁶ Studerar man den enorma spännvidden i referenslistorna bara i denna antologis bidrag är det dock svårt att föreställa sig att morgondagen kommer att erbjuda ett paradigm som arkeologerna kan enas kring.

Avslutande ord

Idag har det postprocessuella fältet en ansevärd bredd, och flera självklarheter från de tidiga åren har problematiserats. Det gäller bland annat framhållandet av ”den aktiva individen” (inte minst ur ett politiskt/kritiskt perspektiv) och i hur hög grad materiell kultur kan likställas med text. I arbetet med denna artikel har jag också kommit att fundera på vad som finns kvar av postprocessuell arkeologi 30 år efter dess introduktion. Som jag ser det är kärnan en strävan efter förståelse och det nödvändiga i att tolka material och resultat. Naturvetenskapliga eller statistiska resultat uppfattas inte som tillräckliga för att förstå människans värld. Exempelvis räcker det inte att svara på vilken blodgrupp eller vilka gener människor bär på, huvudintresset måste riktas mot hur människor omvandlar till exempel släktskap och olikheter kulturellt, hur de förhåller sig till dem och inkluderar dem i sin världsbild.

Medveten om att förenklingar följer kategoriserande och strukturerande i spåren, menar jag mig ändå kunna utskilja två ”vågor” inom receptionen av postprocessuell arkeologi i Sverige. Den första där teoretiker utanför det arkeologiska facket är relativt få och är hämtade från de brittiska föregångarna, och där man söker inlemma de nya idéerna inom ramarna för rådande teorier. Önskan tycks inte alls vara att bryta med de processuella idealen, snarare finner man inspiration i de nya postprocessuella tankarna men behåller i mångt och mycket arbetssätt från den processuella arkeologin. I det här sammanhanget kan också konstateras att det är många forskare som varit aktiva i den processuella introduktionen som också är med och introducerar postprocessuella texter. Det tycks finnas en besvikelse över att den processuella arkeologin inte nådde längre. Ytterligare en orsak till öppenheten var att andra discipliner i arkeologins närhet hade genomgått stora förändringar och visat på bristerna i det funktionalistiska och systemteoretiska studiet. Det bör också poängteras att det inte går att urskilja en eller ett par institutioner bakom den postprocessuella introduktionen, i stället finner vi att de flesta universitet deltar i den tidiga receptionen.

I den andra vågen ger sig den arkeologiska forskaren i högre grad ut på egen hand och låter sig inspireras av andra discipliner och teordiskussioner. Receptionen av olika teoretiker ökar och breddandet (sommiga skulle kanske säga splittringen) av arkeologifältet är tydligt. Kritiken mot den processuella arkeologin blev kraftigare och skillnaderna markerades, och det ansågs inte längre möjligt att kombinera processuell och postprocessuell arkeologi.

I min arkeologiutbildning har den postprocessuella arkeologins intåg i svensk arkeologi beskrivits som en tid av heta debatter och en hel del oförsonliga ställningstaganden. Och visst har jag funnit en del diskussion publicerad. Det är emellertid tydligt att mycket av debatten fördes i korri-

dorer och vid informella samtal, vilket gör att teoridiskussionen så här 20–30 år senare, och som den manifesteras i det tryckta ordet, kanske inte uppvisar de skarpaste skiljelinjerna. Kanske har man också oreflekterat överfört den heta angloamerikanska debatten till beskrivningen av svenska förhållanden.

Det blir inte mindre komplicerat av att då aktiva arkeologer beskriver mottagandet på helt olika sätt. Evert Baudou, tidigare professor vid Umeå universitet och disputerad i Stockholm 1960, var aktiv både när den processuella och den postprocessuella arkeologin introducerades. Han menar att den förra passade väl in i det arkeologiska klimatet på 1960-talet och inte skapade så stor debatt, under det att tröskeln var högre för den postprocessuella, kontextuella och hermeneutiska arkeologin (de två senare brukar uppfattas som en del i postprocessuell arkeologi).⁷⁷ Andra beskriver det tvärt om. Jarl Nordbladh, verksam i Göteborg, såg protester mot New Archaeology både från studenter ”and of course by the large majority of the professional archaeologists in Sweden”.⁷⁸ Stig Welinder, med bakgrund på flera olika universitet både i Sverige och Norge, beskriver det på ett liknande sätt: ”Det [den skarpa kritiken mot äldre arkeologi] berodde mera på generationsmotsättningar och principiellt avståndstagande mot den äldre arkeologin än på dess uttryckliga innehåll, som faktiskt var New Archaeology på god väg”,⁷⁹ och ”Mitt intryck är att 1960- och 70-talen karaktäriserades av åsiktsbrytningar mellan arkeologer på ett sätt som aldrig förr eller senare inom 1900-talet.”⁸⁰ Welinder menar att New Archaeology drevs av studenter under det att postprocessuell arkeologi drevs igenom av lärarna.⁸¹ Här tror jag ändå att många har invändningar, och åtminstone i vissa av diskussionerna om postprocessuell arkeologi går det utan tvivel att spåra generationsmotsättningar.⁸² Men självklart är det personliga ställningstaganden som gör hur situationen uppfattas, inte minst genom den position man innehar. Stig Welinders *Min svenska arkeologihistoria* och Evert Baudous *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar* är skrivna med helt andra erfarenheter än mina, och förhoppningsvis kan de ställen där våra historier går isär också bidra till förståelsen för förändringarna. Min tid som student under tidigt 1990-tal på Stockholmsinstitutionen har förstås skapat min bild av olika universitetsinstitutioners roll under den postprocessuella introduktionen. Arbetet med föreliggande text har komplicerat den bilden, och för att använda ett postprocessuellt språkbruk tycker jag mig ha funnit fler och delvis andra aktiva aktörer än jag väntat mig.

Summary

The reception of post-processual archaeology in Sweden. By Kerstin Cassel. The University of Cambridge stands out as central for the introduction of post-processual archaeology in the early 1980s. In 1982 the archaeo-

logist Ian Hodder published several books which were significant for the introduction of post-processual ideas. Because of the heavy critique of processualist archaeology, the Anglo-American debate between advocates of processualist and post-processualist approaches soon came to generate strongly antagonistic positions. The critique was primarily directed against positivist ideas that flourished within the processual school, whereas the post-processuals argued for a hermeneutic approach. Post-processual archaeology was soon to be associated with a number of terms and concepts, such as context, the active agent, interpretation, deconstruction, long-term history, reading material culture, structure and symbol.

Turning to the Swedish reception of post-processual archaeology, it is possible to state that there were some differences compared to the Anglo-American debate. In Sweden post-processual archaeology was conceived of as a complementary approach in questions where processual explanations seemed to be insufficient, and processual and post-processual approaches were combined rather than opposed. The early reception of post-processual archaeology in Sweden was primarily directed towards the symbolic meaning-dimensions of material culture and structuralist and social theories. Generally, post-processual ideas were met positively but somewhat cautiously in archaeological debates and reviews. However, there was also a pronounced scepticism toward relativism and the heavy emphasis on the interpreting subject.

During the 1990s conflicts came to the surface, not only between but also within the post-processualist field. It no longer seemed possible to bring together and combine processualism and post-processualism as was done in the early phase. During the last years the number of post-processual works as well as references to disciplines outside the archaeological field have increased, and today it is hard to find a common direction.

Noter

1. Ian Hodder: *Symbols in action. Ethnoarchaeological studies of material culture* (Cambridge, 1982).

2. Ian Hodder: *The present past. An introduction to anthropology for archaeologist* (London, 1982).

3. Ian Hodder (red.): *Symbolic and structural archaeology* (Cambridge, 1982).

4. Ian Hodder: *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology* (Cambridge, 1986).

5. Evert Baudou: *Den nordiska arkeologin. Historia och tolkningar* (Stockholm 2004), 284.

6. Ola Jensen & Håkan Karlsson: *Aktuell samhällsteori och arkeologi* (1998; Lindome,

2000; Cornelius Holtorf & Håkan Karlsson (red.): *Philosophy and archaeological practice. Perspectives for the 21st century* (Lindome, 2000); Bjørnar Olsen: *Från ting till text. Teoretiska perspektiv i arkeologisk forskning* (Lund, 2003), 65.

7. Björn Varenius: "Post-processual archaeology in Sweden 1986–1990" i *Current Swedish Archaeology*, Vol. 3 (1995), 121.

8. Lewis Binford får medaljen 1990 och Ian Hodder 1994.

9. Lewis R. Binford: "Archaeology as anthropology" i *American Antiquity* 28.

10. Bruce G. Trigger: *A history of archaeological thought* (Cambridge, 1989), 295.

11. Stig Welinder: *Min svenska arkeologi-*

historia. Ett ekonomiskt och social perspektiv på 1900-talet (Lund, 2003), 119 ff.

12. Exempelvis Håkan Karlsson: "Arkeologins dolda epistemologi" i *Res Publica* nr. 53 (2001), 4, 8.

13. Johan Hegardt: "Men gudskelov, att professorer finnas, för vilka sanningen är ganska klar..." i *Tor* 27 (1995), 709; Brit Solli: "Idehistoriske retninger innenfor arkeologi 1970–1990" i *Fornvännen* 87 (1992), 101; se också Anders Andréén: "Arkeologi som kulturvetenskap" i *META* 1 (1983).

14. Olsen: *Från ting till text*, 47 f.

15. För en summering se Stig Welinder: *Det arkeologiska perspektivet* (Stockholm, 1986) och "Swedish society, Swedish archaeology, and the public debate" i *Current Swedish Archaeology*, Vol.3 (1995).

16. Olsen: *Från ting till text*, 47.

17. *Ibid.*, 53.

18. *Ibid.*, 48.

19. Ericka Engelstad: "Images of power and contradiction: feminist theory and post-processual archaeology" i *Antiquity*, Vol. 65 No. 248 (1991); Tove Hjørungdal: "Gender-critical archaeology in Sweden. A review" i *Current Swedish archaeology*, Vol. 3 (1995), se även Elisabeth Arwill-Nordbladh: *Genusforskning inom arkeologin* (Stockholm, 2001), 40 ff.

20. Olsen: *Från ting till text*, 60; Varenius: "Post-processual archaeology in Sweden 1986–1990".

21. Jarl Nordbladh: *Glyfer och rum kring hållristningarna i Kville* (Göteborg, 1980); Jarl Nordbladh: *Glyphs and space. With reference to the petroglyphs of Kville, Bohuslän, Sweden* (Göteborg, 1980).

22. Kristina Jennbert: *Den produktiva gåvan* (Lund, 1984).

23. Stig Welinder: "Recension, Den produktiva gåvan" i *Fornvännen* 80 (1985), 57.

24. Thomas B. Larsson: *The Bronze Age metalwork in southern Sweden* (Umeå 1986), vii.

25. *Ibid.*, 10.

26. Varenius: "Post-processual archaeology in Sweden 1986–1990", 123.

27. Åke Hyenstrand: "Om arkeologi – idag, igår och imorgon" i *Sambällsteori och källmaterial. Aktuell arkeologi II*. (Stockholm, 1988), 13.

28. *Ibid.*, 15.

29. Ronnie Jensen: "Anteckningar om postprocessuell arkeologi" i *Sambällsteori*

och källmaterial. Aktuell arkeologi II. (Stockholm, 1988), 37.

30. Mats Burström: "Regional identitet och territoriell organisation. Exemplet inre Sydsvetrike under järnålder" i *Sambällsteori och källmaterial. Aktuell arkeologi II*. (Stockholm, 1988), 114, 125.

31. *Fornvännen* 85 (1990).

32. *Ibid.*, 217.

33. Bo Gräslund: "Den arkeologiska teorens uppgift och bruk" i *Fornvännen* 84 (1989); Svante Norr: "Om en text om en text och om förståelse och kontext – kommentar till en recension och en debatt" i *Fornvännen* 86 (1991).

34. Varenius: *Post-processual archaeology*, 124.

35. Hegardt: "Men gudskelov, att professorer finnas", 681.

36. Olsen: *Från ting till text*, 53 f.

37. Anders Andréén: "Arkeologi som kulturvetenskap" i *META* 1 (1983).

38. Berta Stjernquist (red.): *Perspective on archaeological theory and method* (Lund, 1984).

39. Lars Larsson: "Recension. Symbolic and structural archaeology" i *Fornvännen* 79 (1984), 297.

40. Utgiven 1986.

41. Utgiven 1987. Samma år kom även deras bok *Social theory and archaeology*.

42. Stig Welinder: "Recension. Reading the past" i *Fornvännen* 84 (1989), 107.

43. Stig Welinder: "Recension. Re-constructing archaeology" i *Fornvännen* 84 (1989), 87.

44. *Ibid.*, 89.

45. Nordbladh: "Comments on archaeology into the 1990s" i *Norwegian archaeological review* Vol. 22 no. 1 (1989), 25.

46. *Ibid.*, 25.

47. En analys som för övrigt stämmer väl överens med Olsens, se not 18. Jfr även Anders Andréén: "Arkeologi som kulturvetenskap" i *META* 1 (1983), 40.

48. Frands Herschend: "Comments on archaeology into the 1990s" i *Norwegian archaeological review* Vol. 22 no. 1 (1989), 22.

49. Håkan Karlsson: "Arkeologins dolda epistemologi" i *Res Publica*, (2001), 9 f. Intressant nog menar Karlsson att kritiken kanske snarast har medverkat till att förankra postprocessuell arkeologi vid universitetet, *ibid.*, 11.

50. Bo Gräslund: "Den arkeologiska teo-
rins uppgift och bruk" i *Fornvännen* 84
(1989), 47.
51. *Ibid.*, 48.
52. *Ibid.*, 49.
53. Mats Burström: "Den perspektivbero-
ende förhistorien" i *Fornvännen* 86 (1991),
28.
54. Bjørnar Olsen: "Språk og retorikk i
arkeologien" i *Fornvännen* 85 (1990), 117.
55. Frands Herschend: "Självklar dunkel-
het" i *Fornvännen* 85 (1990), 114.
56. Bo Gräslund: "Teori, empiri och språk
– en kommentar till Leif Gren, Frands Her-
schend och Bjørnar Olsen." *Fornvännen* 85
(1990).
57. Mats P. Malmer: "On objectivity and
actualism in archaeology" i *Current Swedish
Archaeology*, Vol. 5 (1997), 9.
58. Olsen, *Från ting till text*, 13.
59. Nordbladh: "Comments on archaeol-
ogy into the 1990s" i *Norwegian archaeo-
logical review* Vol. 22 no. 1 (1989), 25.
60. Kristian Kristiansen: "The black and
the red. Shanks & Tilley's programme for
radical archaeology" i *Antiquity*, vol. 62,
no. 236 (1988), 474.
61. Mats P. Malmer: "On theoretical real-
ism in archaeology" i *Current Swedish Ar-
chaeology*, Vol. 1 (1993), 145.
62. Hegardt: "Men gudskelov, att profes-
sor er finnas", 690.
63. Frands Herschend: "Självklar dunkel-
het" i *Fornvännen* 85 (1990), 110.
64. Mats Burström: "Den perspektivbero-
ende förhistorien" i *Fornvännen* 86 (1991),
28.
65. Ian Hodder: "Comments on archaeol-
ogy into the 1990s" i *Norwegian archaeo-
logical review* Vol. 22 no. 1 (1989), 15 f.,
även Barbara Bender i samma volym, 14.
66. Arne B. Johansen: "Kring prosjektet
Norrlands tidiga bebyggelse" i *Fornvännen*
74 (1979), 126 f.
67. Johan Callmer: "Arkeologins grundläg-
gande perspektiv. Arkeologi idag och i mor-
gon" i *Fornvännen* 90 (1995), 39.
68. Baudou: *Den nordiska arkeologin*.
69. Callmer: "Arkeologins grundläggande
perspektiv", 38 f.
70. Frans Herschend: "Kan man lägga per-
spektiv på framtiden? En kommentar till en
artikel av Johan Callmer" i *Fornvännen* 90
(1995). 260.
71. Baudou: *Den nordiska arkeologin*, 315.
72. Mikael Jakobsson: "Recension av
Frands Herschends: Gräv där de stod" i *Forn-
vännen* 85 (1990), 143 f.
73. Svante Norr: "Om en text om en text
och om förståelse och kontext – kommentar
till en recension och en debatt" i *Fornvännen*
86 (1991), 104.
74. Se tex. Engelstad: "Images of power
and contradiction"; Hjørungdal "Gender-
critical archaeology in Sweden."
75. För genomgång av inspirationskällor,
se bl.a. Hegardt: "Men gudskelov, att profes-
sor er finnas", 707; Jensen & Karlsson:
Aktuell samhällsteori.
76. Holtorf & Karlsson (red.): *Philosophy
and archaeological practice*, 6.
77. Baudou: *Den nordiska arkeologin*,
285.
78. Nordbladh: "Comments on archaeol-
ogy into the 1990s", 24.
79. Welinder: *Min svenska arkeologihisto-
ria*. (Sund, 2003), 111.
80. *Ibid.*, 130.
81. *Ibid.*, 113.
82. Se t.ex. debatten mellan Bjørnar Olsen
och Bo Gräslund i *Fornvännen* 85 (1990).